

RECENSIES

onderzijn collega's, die zich - met name Fallon - meer beperken tot registratie van wat er in Nederlandse regeringskringen en bij de publieke opinie zoal leeft en speelt en die zich veel sterker als instrumenten van hun regeringen beschouwden.

Tot slot toch nog iets voor de klachtenbus (waarbij ik niet aan de enkele onuitroeibare zelffouten denk). Smits inleiding is zeer nuttig en zijn personalieregister eveneens, al is het niet geheel volledig. Dat aan de selectie zelf een element van willekeur niet ontbreekt is onvermijdelijk, zoals bijvoorbeeld de eindstreep in juni 1919, die de uitgever zonder nadere uitleg getrokken heeft. Maar dat ook nu weer de Franse documenten ontbreken (evenals in deel VII) blijf ik een groot gemis vinden. En terwijl er bij de Duitse en Engelse stukken over het algemeen van een dialoog tussen gezantschap en ministerie sprake is, valt bij de Amerikaanse en vooral bij de Belgische juist dat ministerie nog al eens weg, zodat we hier het gevoel krijgen bij een telefoongesprek aanwezig te zijn, waarvan we slechts de ene spreker kunnen volgen. Doch niettegenstaande deze gaten en hiaten heeft Smit aan de geschiedschrijving over Nederlands buitenlands beleid en over de interne verhoudingen - voorzover die zich in de diplomatieke rapporten spiegelen - rijkelijk proviand verschaft.

H. W. von der Dunk

S. Y. A. Vellenga, *Katholiek Zuid Limburg en het fascisme. Een onderzoek naar het kiesgedrag van de Limburger in de jaren dertig* (Maaslandse Monografieën, 19; Assen: Van Gorcum & Comp., 1975, xvi + 173 blz., f 32,50).

Bij de Provinciale-Statenvoorverkiezingen van 1935 verwerfde de NSB - groot succes voor een partij, die voor het eerst meedeed! - in heel Nederland 7,9% van de stemmen; per provincie verschilde het percentage NSB-stemmen nogal aanzienlijk en het hoogst scoorde de partij van Mussert in Limburg, namelijk 11,69%; die Limburgse NSB-stemmen waren dan nog voor een groot deel afkomstig uit het zuidelijk deel van de provincie. Dit verschijnsel is in 1964 reeds door dr. G. A. Kooy uitvoerig gesignaleerd, maar niet verklaard in zijn *Het echec van een 'volkse' beweging*. In het nu voor ons liggende (oorspronkelijk als dissertatie verschenen) boek van S. Y. A. Vellenga wordt gepoogd de verklaring te vinden.

Vellenga heeft zijn onderzoek tegen een brede achtergrond geplaatst. De historisch bepaalde bijzondere positie van het pas in 1839 in zijn geheel bij 'Holland' gekomen Zuid-Limburg, de economische geschiedenis van het gebied, de sociale verhoudingen en de positie van de machtige Rooms-Katholieke Staatspartij krijgen uitgebreid aandacht, evenals de ontwikkeling van de katholieke stands- en vakorganisaties. Als bijdrage tot de sociale en politieke geschiedschrijving van Limburg acht ik het boek dat vlot en onderhoudend geschreven is dan ook zeer geslaagd. Een andere vraag is, wat het bijdraagt aan het fascisme-onderzoek in Nederland.

Twee vragen heeft Vellenga zich (zie 140) gesteld: 1) Wie hebben in 1935 in Zuid-Limburg bijgedragen tot het verkiezingssucces van de NSB (en in mindere mate ook van de extremistische NSNAP van majoor Kruyt, die overigens door Vellenga wel in zijn cijfertabellen is opgenomen, maar voor de rest weinig aandacht krijgt). 2) Uit welke factoren is dit succes te verklaren? Bij zijn door deze vragen geleid onderzoek maakt hij onderscheid tussen enerzijds het agrarische gebied ten Zuiden van de Geul, anderzijds de Mijnstreek, die hij dan nog weer onderverdeelt in de Oude en de Nieuwe Mijnstreek (een derde gebied, Maastricht met directe omgeving, laat hij als 'geval apart' buiten beschouwing).

Wat de eerste vraag betreft komt Vellenga niet tot categorische uitspraken over de sociale herkomst van de NSB-stemmers: er waren zowel arbeiders en beampten als boeren en middenstanders onder (alleen constateert hij een zekere 'oververtegenwoordiging' van de kleine middenklasse). Wel heeft hij een duidelijke en belangwekkende conclusie getrokken ten aanzien van de politieke herkomst: vele NSB-stemmers van 1935 hadden in 1931 en 1933 gestemd op dissidente katholieke partijen (de ietwat Koekoek-achtige 'Limburgse Federatie' van H. H. Meertens en de links-katholieke KDB en RKVP). Met andere woorden: via dissidentie binnen de katholieke 'zuil' kwamen velen tot niet-katholiek stemmen.

Als factoren, die het NSB-succes in Zuid-Limburg verklaren, wijst Vellenga (naast de algemene economische crisismood, die echter niet specifiek Limburgs was) aan: 1) De sociale desintegratie als gevolg van de snelle ontwikkeling van de mijnindustrie na 1900. 2) De geringe activiteit en populariteit van de R.K. Staatspartij, die in dit zo overheersend katholieke gebied niet met andere 'zuilen' behoefde te concurreren. 3) De vele persoonlijke relaties met het naburige Duitsland (vele Limburgers werkten in Duitsland, velen hadden Duitse vrouwen).

Deze conclusies, die door Vellenga op uitgebreid cijfermateriaal gefundeerd zijn, zijn zeker een welkome verrijking van onze kennis. Waarom heeft dit boek dan toch, van het standpunt van het fascisme-onderzoek bekeken, een zekere onvoldaanheid bij me achtergelaten? Ik geloof, dat dat allereerst komt door een bepaalde tweeslachtigheid in Vellenga's belangstelling: enerzijds wil hij met zijn Limburgse studie bijdragen tot de kennis van het fascisme in Nederland, anderzijds echter gaat zijn belangstelling in wezen niet zozeer uit naar de NSB als wel naar de Rooms-Katholieke Staatspartij in Limburg. In de jaren 1931-1935 werd voor het eerst in de geschiedenis een bres geslagen in de monopoliepositie dezer RKSP in Limburg, maar in 1937 herstelde zij haar positie glansrijk. Dat in feite de RKSP hem meer geboeid heeft dan de NSB, blijkt onder meer hieruit, dat Vellenga uitvoerig ingaat op organisatie en werkwijze van de RKSP, maar ten aanzien van de NSB een dergelijke behandeling nalaat; met name laat hij de vraag, in hoeverre de NSB-invloed ook organisatorisch verankerd werd, geheel onbesproken.

Met die wezenlijke gerichtheid op de positie van de RKSP in Limburg hangt wellicht samen, dat Vellenga het door hem onderzochte gebied geheel geïsoleerd heeft en geen vergelijkingen maakt met de NSB-resultaten in andere provincies. Toch zouden zulke vergelijkingen zinvol geweest zijn. Zo doet zich bijvoorbeeld het merkwaardige feit voor, dat het qua godsdienstige samenstelling zozeer met Limburg vergelijkbare Noord-Brabant juist van alle provincies in 1935 het laagste percentage NSB-stemmen (2.93 %) opleverde! Verschillen in economische toestand en het ontbreken van de Duitse nabuurschap in het Brabantse geval kunnen dit wellicht ten dele verklaren; maar hoe staat het met de activiteit van de RKSP in Brabant? Was die groter en beter dan in Limburg? Zo neen, heeft Vellenga dan aan die factor niet een te grote betekenis gehecht?

Een derde bezwaar is, dat Vellenga - anders dan de ondertitel van zijn boek zou doen verwachten - de formidabele teruggang van de NSB in 1937 vrijwel onbesproken laat. In zijn tabellen geeft hij wel de cijfers van 1937, maar zijn commentaar beperkt zich tot enkele terloopse opmerkingen die erop wijzen, dat volgens hem de teruggang geheel te danken was aan het krachtige anti-fascistische tegenoffensief, dat in 1935 door de geschrokken RKSP werd ingezet. Ook hier wreekt zich weer de geïsoleerd-Limburgse aanpak. Immers, in bijna alle provincies werd in 1937 de NSB-kiezersaanhang ten opzichte van 1935 ongeveer gehalveerd (Drente is de enige uitzondering); dat kan moeilijk overal het werk van de RKSP geweest zijn. Het is waar, dat vanaf 1935 de anti-fascistische tegenkrachten zich veel meer zijn gaan weren en men kan veilig aannemen, dat de Kerk en de

RECENSIES

RKSP voor wat Limburg betreft de sterkste dier tegenkrachten zijn geweest. Maar de nederlaag van de NSB in 1937 is niet alleen daaruit te verklaren, maar ook - en wellicht nog meer - uit de radicalisatie van deze beweging, waardoor zij vele aanvankelijke sympathisanten van zich vervreemde. Tenslotte moet opgemerkt worden, dat Limburg ook in 1937, met 5,32% tegen een landelijk gemiddelde van 4,22%, nog altijd de provincie met het op twee na hoogste percentage NSB-stemmen was (na Drente en Noord-Holland). Men kan de NSB in Limburg dan ook niet, zoals Vellenga doet, als een efemeer verschijnsel zien; wèl van voorbijgaande aard was de bedreiging van de overheersende positie der RKSP in 1931-1935.

Het is niet zeker, dat Vellenga bij een andere, minder isolerende aanpak tot grotere concrete resultaten gekomen zou zijn; maar ik meen wel, dat zijn resultaten dan overtuigender geweest zouden zijn.

Mijn slotconclusie luidt: voor het fascisme-onderzoek in Nederland is Vellenga's boek een wel nuttige, maar toch niet geheel bevredigende aanvulling; voor hen, die belangstelling hebben voor de sociale en politieke geschiedenis van Limburg, is het een waardevolle aanwinst.

A. A. de Jonge